

Éjféli támadás

Tömörkény István (1866 - 1917) novellája a *Vízenjárók és kétkézi munkások* c. kötetből (Szeged, Engel Lajos Könyvnyomdája, 1902)

A latyakos őszi úton cigánycsapat halad a sátoros kocikkal. Vékony gebék vannak a rúd mellett a kócmadzagos hámban. Némely rész a cigányok közül: asszonyok, gyerekek belül a kocsiiban mindenféle dunyhák és ócska takarók között. Egy öreg banya, sovány lábszárát a fűrhércre kivetve, szopja a pipaszárát. Ez szomorú állapot, mert azt jelenti, hogy már sem olyan dohány nincs, amit fölpipálni lehetne, sem pedig amaz nem mutatkozik, amelyet rágni szokás. A dohány ölü mérgeéhez szokott cigányasszony ilyenkor kicsavarja a pipamakból a szárát és szopogatja szivar módra azt a végét, amely a makban volt.

Odább a tájon, tanyahelyek és jegenyék között már az őszi alkony köde legelész, a romák a kocsi mellett a sárban lépdelnek. A levelevesztett fákon, az útszélen, csörög a szarka és végigcserdül utána mind az a fásor, ami valamely tanyához vezet. A szarkának meg megint az a szokása, hogy így végigcserreg a fákon, ha utast lát és a kocsi érkezését jelenti. Azért mondják: csörög a szarka, vendég jön.

No, ez a nép, amely most az úton ténfereg, nem megy ilyen bejelentett módon vendégnek sehová. Nem arra valók, hogy kerített helyen álljanak meg csak egy éjszakára is, útjuk soha a közbe nem szakad, csak mindig rajta járnak, az útszélt fogván föl olykor lakásul. Hol álljanak meg, s merre menjenek, ahhoz mappájuk nincsen, csak a jelzések és régi emlékezetek nyomán járnak és kelnek. Hogy szigorúbb rend van-e ezen a tájon, mint amazon, azzal látszólag nem sokat törődnek; az ócska sátoros cigánykocsi azért a szigorú járáson is végighalad, legfőlebb ott nem igen mer lopni a karaván. Ott csak a koldulás járja, szétszóródnak az asszonyok, vezetve a rongyos gyermekeket és dunogva, aláztatosan koldulják a krajcárcát. Ha maradék-ételt kapnak, bögrékbe rakják, és az uruk után hordják; a pénzt is, amit kártyavetéssel szerez, mind az emberének hordja, az embere pedig mind pálinkás és veri az asszonyt. Ezenfelül az ember inkább csak lovon kupeckedik, azonban ha lehet, nem veszi, hanem köti. És irányítja a karaván útjait kora tavasztól késő őszig, mert télire már leginkább csak el szoktak valamire bújni a hegyek közé. Legnagyobb csapatjaik Báltaszék tájékára vonulnak, kerülve az utazásban az emlékezetes helyeket. Ezek ama úgynevezett hajnyírós helyek, ahol az átvonuló karavánt fülön fogják és a kósza hinduk nagy kócos haját lenyírják tövig. Ez nem valami jogos dolog ugyan, de hasznos. Ahol ez egy-két karavánnal megesett, évtizedekig a tájára sem mennek, bár még ha a szájbicscsó kövei parancsolnák is.

A szájbicscsó a vezér, az egészen más rang, mint a vajdaság. A szájbicscsók a sok családból összeállt törzsek főnökei, az ő parancsaik nyomán az a cigány sátoroskocsi, amely látszólag céltalanul ödög a pusztákon, parancs szerint és tudatosan halad. Parancsai az útszélen hevernek: pár szalmaszál vagy lószőr az árokparti fa háncsában, néhány kavics az árok szélén, meg egyéb ilyenféle jelzések.

... A három kocsi cigány, hogy egészen bealkonyodott, megáll. A lovakat kicsapják a mezőre, még csak kötélbéklyó sem kell a lábukra, bizonyos, hogy nem mennek el messzire. Ebben alighanem megint van valamely titkuk. Mert nemcsak a tökéletesen agyoncsigázott lovaik ilyenek; ha jobb lovuk "kerül", az is ilyen marad. A cigányhoz került ló olyan lesz, mint a juhászhoz került szamár; teljesen a családba tartozandónak érzi magát. Juhászoknál is, ha két-három legény letelepedik, hogy valamely ócska kártyával máriást játszon a szétterített szűrőn, csakhamar előkerül a falkabeli szamár és a fejük fölött komolyan belepislog a játékba. A cigányló is ilyen családias, talán tudja a körülötte levő kétlábúakról is, hogy egyformán nyomorultak.

Menne szét a gyereknép, hogy majd faágot hoz és bogáncsot szed össze, mint tüzelőt a bogrács alá. Így útban, mikor sátort nem ütnek, nem igen szoktak horogfán főzni, inkább csak a kocsivégére akasztják az edényt. Ha van a környéken krumpliföld és van benne krumpli, akkor onnan mindjárt jut a bográcsba ételnek való, hozzá való szalonna bizonyosan van valamelyik kocsin. De egy széles, magas

cigány, puhaszárú, szűk, hegyesorrú csizmában, fekete zsinórral kihányt bő kék nadrágban és ezüst gombokkal a kék kabátban, leinti a készülődéseket. Pár rövid szigorú szót mond, arra minden aztán abban is marad. Középuitt kiborotvált, nagy, fényes fekete szakállával olyan éppen ez az ember, mint ahogy a hindu fejedelmeket rajzban látni lehet. Ahogy szólt, a bográcsot azonnal elteszik hátra a kocsisaroglya alá, ahova való, tüzet sem gyújtanak. Az asszony nép meg a gyerekek a kocsisarokba húzódnak, meleg étel már ma nem lesz.

Egy-két surbankó legény a kocsik körül marad, a többi ember azonban, ahogy besötétedett, szerteszéled. Mielőtt elmentek volna, egy kis durkálás történt a kocsik alján. Ott szokott dunyhák meg ócska szövöttes pokrócok alatt heverni a fegyver, ki micsodás. Van ott néha régi mordály, meg kétsövű pisztoly, csak úgy a maga faragta agyra verve, de nem hiányzik azért a revolver sem. A hozzá való töltények pedig a rongyos mellények zsebeiben találnak helyet, gyufamasina és bicska között. A kocsikban alszik a vándornép. Egymásra van bújva a gyerekhad, úgy szunnyad. Az asszonyok föleszmélnek olykor, hallgatóznak. Mi sem hallatszik a sötétben, csak a lovak járnak a kocsik körül. A sáros föld a lefekvésre hideg, hát álltukban alszanak és arra az oldalra mennek, ahol menedéket találnak a szél ellen. Semmiféle zaj más nincsen, olykor nagyon messzünnen némi kutyaugatás ha hallható.

A kocsiban újból elalszanak, de olykor csak föleszmélnek. Már elhaladta az idő az éjfél, mikor egy-két tompa dörrenés hangja lassan, nehézkesen elhalad hozzájuk. Azt sem tudják, merről jött, mssze van az nagyon, ahol a puska szólt. De hát ez nem ok az ijedelemre. Szokott durrani olykor az ilyen elhagyott vidéken a fegyver, ott ennek a szava a beszéd. Vadász is járhat már így hajnal felé a nádasokban. Hátha az?

Pedig nem az. Arra lent, messze, amely felől a dörrenés hangja elszolgált, fegyverben állott az éjjel egy tanya. Ott sötét éjszaka idegenek jártak az udvarban és még csak a kutyák sem szóltak rájuk, mert le volt itatva pálinkás kenyérral mindakettő. Csak jöttek-mentek halkkal a fekete alakok, dolgukat szóltanul intézve. Nem találtak eleven lelket, így nagy bátorságban voltak. A lovakat már vihették volna minden baj nélkül, majd csak reggel mutatta volna hült helyét az istálló. De bátorságukban tovább kutakodtak, bemerészkedtek az ereszet alá, mert ott szokott vagy fél zsák búza vagy rozs lenni, valamint a disznólábak és a szalonna némely része annak a gerendáiról lóg lefelé. Itt aztán fölbukott az egyik valamely bádogedényben, ennek pedig a többiek közt is az a haszna, hogy lármát üt, ha fölbuknak benne. A gazda erre fölébredt, ajtót nyitott és kikiáltott:

- Ki van itt?

A világon ez a legtökéletlenebb kérdés hasonló esetekben, de azért a legtöbb ember csak megkérdezi, mintha amannak a másíknak érdekében állna rá felelni. Nem is ad választ a gazdának senki, csak mikor előbbre lép és valami meleg testbe ütközik, érzi, hogy hirtelen nyakszirten ütötték. A becsületes nyilvános kérdésnek csak ennyi haszna lévén, visszaugrik a szobába s lekasztván a revolvért, az ajtó mögül vaktában kilő. Válaszul egyszerre három fegyver is dörren. Ez az ijesztgetés, hogy most a gazda azonnal rémuljön meg s elő ne merjen bújni. De a szegény ember a vagyonaért áldozza az életét, a gazda csak előbúvik s újra lő. Hosszú, világos lángú puskadurranás rá a felet. A tanyában zaj és sikoltozás támad, a gyerekek fölébredtek.

- Adjatok világot! - ordít a gazda.

Mielőtt világot adnának, egyszerre, mintha csak egy időben rántottak volna el két szál masinát, a tanyaudvar külső felében jelenik meg két szál piros láng és pukkan utána két csendőrfegyver. Valaki nagyot ordít a sötétben és nagyon puffan, mire rövid csend áll be. Utána megint csörtetések zaja hallatszik, mint akik árkon-bokron keresztül menekülnek.

A puszta éjjeli sötétjében kószáló őrjárat csak akkor nézhet jól körül, mikor csakugyan világot hoz elő a gazda.

- No, adjon isten jó röggelt - mondja megkönnyebülten.

A kút mellett fekszik hanyatt egy ember, ezüst gombos, rongyos mellényben. Már nem élni való, látszik rajta. Úgy, ahogy nézdegélt volna a sötétben, hogy merre ereszthetne golyót, a szeme alatt

találta egy. A helye mindjárt meg is dagadt, amitől az ajka fülhúzódott és fehér fogai kilátszanak. Azokkal most olykép nevet, mint ahogy az agyonvert farkas szokott.

Fölteszik kocsiira, viszik be a város felé. Ahogy a dülök közül kihajtatnak és az országútra érnek, három kocszi cigány ott lassan hajt a hajnali latyakban. Egy csendőr leszáll, hátul marad, a másik a kocsiival előzködik s ahogy elejükbe ér, megáll a testtel. Leugrik, a fegyvert kézbe veszi:

- Megállj!

A rozoga kocsik azonnal megállnak.

- Aki ember van itt, jöjjön elő.

A "rom"-ok lassan és alázatosan előjönnek, a csendőr a ponyvát szétteríti a halott fölött:

- Ki ez az ember?

Fehér fogaival vigyorog a cigányokra tegnapi gazdájuk.

- Hát ki vána? - mondja a cigány - hát ki vána? Hunnan tuggyuk mink?

Egy másik szól.

- Nem is á mi fájtnánk. E' rács csigán, nem olá-csigán.

- Honnan tudod?

- Hát hunnan tunnám? - szól a cigány - a ruhája mutattya. Rács csigán e! Nem is fogágyuk az ijét magunk kezé.

- Melyik a te kocsid?

- Hát mejik vána? - nyújtja a szót a nomád. - Azs a harmadik.

- Ez a két fiatalember meg a te fiad?

- Hát kié vána?

- Hát - kérdezi a másikat a csendőr - a te kocsid melyik?

- Mejik vána? - felel amaz. - Ezs azs elsé.

- Ez a három fiatalember meg a te fiad?

- Mán hogy vána? - pattan föl a cigány. - Csak ezs a ketté. A hármadik a közsépső kocsiba való.

A harmadik legény áll, nézi a földet.

- Hol az apád?

- Nincs - mondja a legény. - Hálott mán. A féd álatt ván.

- Nem igaz az, hé! - mondja neki a csendőr.

- Mán mé né vána? - dűnnyög a legény.

- Mert nincs a föld alatt. Itt van a kocsiban e! Állj ide elébe! Megmered-e tagadni, hogy az apád?

Odarántja a halott elé. A legény ránéz az apjára, rá is csak épp úgy nevet a foga, mint a többire. A két idősebb cigány nagyon izgatott s hátra tekintgetnek. A csendőr jónak látja a szuronnyal egy kis kört csinálni maga előtt és fölvilágosítást adni:

- Van még egy csendőr hátul is.

- Mijér ne vána? - mondja a halott elé állított legény. - Éntillem lehet.

- Ha te meg nem mondod - szól a csendőr - majd megmondja emez.

Elmegy a második kocsihoz, egy kis leányt ki akar emelni onnan. De az egyszerre sírva fakad, mind egyszerre sikítózni kezd, aki csak a kocsiban van és megrendülve kiált a legény:

- Ne hozzsa, ne hozzsa ide!

S mivel hogy most már úgy is mindegy, szomorú panasszal kiált a halottra:

- Dade, dade!

Aztán sietve megy el onnan mind, mert a korotáró nagyon fél a tulajdon halottjától és látására minden egyéb vad ösztöneik pillanatra elnémulnak. Helyettük a bőrtarisznyákból elöszedett láncok kezdenek csörögni. Csengésük a reggeli ködben nagyon szomorú muzsika.